

Látal, Antonín

K rovinám a stránkám poznávací aktivity a tvořivosti

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. B, Řada filozofická.
1988, vol. 37, iss. B35, pp. [65]-72

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/106988>

Access Date: 19. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ANTONÍN LÁTAL

K ROVINÁM A STRÁNKÁM POZNÁVACÍ AKTIVITY A TVOŘIVOSTI

Nedílnou součástí filozofické výpovědi člověka o světě je více či méně ucelený systém řešící otázku empiricko-teoretického osvojování skutečnosti. Tento oddíl filozofie bývá označován jako teorie poznání, gnoseologie (s drobnými nuancemi i jako noetika, epistemologie) až od druhé poloviny 19. století,¹ tedy poměrně pozdě, ale to nic nemění na skutečném významu a vlivu gnoseologických úvah na historicky vzniklé starověké, středověké, novověké i soudobé koncepty ontologické, etické, estetické . . . či obecně vědní. Na druhé straně tyto filozofické projekty pak vtiskují svou pečef, tj. specifikují a formují jistým směrem i charakter, kvalitu gnoseologických výpovědí.

Jak v průběhu vývoje filozofického myšlení sílil podíl otázek týkajících se procesu poznání, tak sílila pozice (praktická i její teoretická reflexe) člověka, subjektu, osobnosti ve vztahu člověk — svět (přírodní i společenský). Došlo k relativnímu osamostatnění gnoseologie, což vytvářelo jednak příznivé předpoklady pro její rozvoj na svém vlastním základě a tím i pro progres ontologických stránek filozofie. Ovšem z jiného aspektu vznikalo latentní nebezpečí přecenění tohoto způsobu osvojování skutečnosti člověkem, a to pro jednostranné zvýraznění teoretické aktivity a tvořivosti subjektu, jak tomu bylo např. v německé klasické filozofii.

Marxisticko-leninská gnoseologie usiluje jak o začlenění kognitivní aktivity a tvořivosti do totality lidských aktivit, o dialektiku proporcí lidského chápání i uchopování světa, tak o analýzu této specifické aktivity, ať už se jedná zejména o vědecké poznání, ale i mimovědecké, tzv. běžné, každodenní, poznání, ale i o umělecké a o vzájemné propojení těchto rovin a horizontů lidského poznání.

Předkládaná stať je zamyšlením nad stránkami, momenty, úrovněmi procesu kognitivního (zejména vědeckého) odrazu objektivní reality.

I

Aktivita a tvořivost subjektu se realizuje jak na smyslové, tak na racio-

¹ Skotský filozof J. F. Ferrier použil v r. 1854 termín „teorie poznání“.

nální úrovni poznání. O „úrovních“ lze hovořit jen ve smyslu genetickém, neboť smysly jsou skutečně jedinou „bránou“, pramenem, který spojuje člověka s ostatním světem. Jedině v tomto smyslu může smyslové poznání i časově předcházet racionálnímu.² Ovšem tento bezprostřední pramen je dostupný lidskému vědomí a uvědomění jen skrze zprostředkují vztah k předcházející praxi, k formám myšlenkové aktivity předcházejících generací,³ proto v logickém smyslu slova lze hovořit pouze o momentech či stránkách poznávací aktivity.

Nedostatkem klasického sensualismu a racionalismu bylo právě striktní oddělování těchto dvou momentů, umělé vytváření relevantních a méně relevantních rovin, úrovní, ve snaze odhalit bezprostřední danosti, prvotní stavební kameny, ať už byly založeny ve smyslech nebo rozumu, přičemž sensualismus z obavy před překročením fakticity smyslového vnímání ulpívá na poznání fenomenální úrovně věcí a procesů objektivní reality, postupně rezignuje zcela na poznání podstaty,⁴ tenduje při posuzování úlohy rozumu ke skepticizmu a agnosticizmu.⁵ Čistý sensualismus by si však těžko mohl činit nárok na vytvoření filozofického konceptu jako odrazu světa v lidském vědomí. K tomu je nutná jistá míra teoretické reflexe objektivní reality, která v sobě již skrývá prvky racionálního. Tato filozofická pozice se nazývá empirismus, případně v jisté variantě empirismus sensualistického ražení. Empirismus viděl svůj vzor v empirických, přírodních vědách, jejichž některé metody přenesl dokonce do vlastní filozofické výzbroje, aniž by tím získal „vlastní východisko filozofie“⁶ pro skloubení „roztržitého obrazu světa“,⁷ jehož jednotlivé „střípky“ přinášely právě empirické vědy.⁸

Racionalismus (pohledem rozhodujícího pramene poznání) staví podobně jako sensualismus na danosti, fakticitě, ovšem rozumových axiomat, evidentních pravd, na bezprostředním zření, intuici⁹ podstaty, tj. usiluje o proniknutí k podstatě analyzovaných jevů (a je přesvědčen o této možnosti). Touto pozicí se dostává na vyšší úroveň poznání, na teoretickou rovinu. Ve vztahu k empirismu — a na rozdíl od něj — se svým „teoretismem“ pokouší o vybudování uceleného konceptu světa, ve kterém by

² Srov. Kopnin, P. V.: *Dialektika ako logika a teória poznania*. Bratislava 1976, s. 168—169.

³ „Utváření pěti smyslů je práce celých dosavadních dějin.“ Marx, K.: *Ekonomicko-filozofické rukopisy z roku 1844*. Praha 1978, s. 83.

⁴ Toto stanovisko zastává již J. Locke, když tvrdí, že „jednoduché ideje, které získáváme vnímáním nebo reflexí, jsou hranicemi našich myšlenek a naše mysl, nechť vyvíjí jakékoliv úsilí, nemůže ani o vlásek postoupit za ně, ani nemůže nic objevit o podstatě a skrytých příčinách těchto idejí“. Viz Locke, J.: *Rozprava o lidském rozumu*. In: *Antológia z diel filozofov. Novoveká empirická a osvietená filozofia*. Bratislava 1967, s. 87.

⁵ Srov. Cetl, J.: *Ceský pozitivismus*. Brno 1981, s. 22.

⁶ Bergner, D.: *Husserl und die neuere bürgerliche Philosophie*. Deutsche Zeitschrift für Philosophie, 1980, č. 3, s. 348.

⁷ Tamtéž.

⁸ A. Polikarov však upozorňuje, že empirismus se neformuje jednostranně až po vybudování přírodních věd, zejména klasické mechaniky. Srov. jeho knihu *Problémy vědeckého poznání z metodologického hlediska*. Bratislava 1980, s. 223.

⁹ Intuice však měla i své místo v metafyzickém materialismu (např. u Locka). Podrobně se zabývá intuicí v dějinách filozofie např. A. S. M. U. S., V. F.: *Probléma intuíci v filozofii i matematike*. Moskva 1963.

byly zodpovězeny kardinální filozoficko-světónázorové otázky způsobem vedoucím k dosažení absolutní jistoty a absolutní pravdy. Ideálem filozofie je uzavřený metafyzický systém, jehož podstatné prvky však nevycházejí z individuální zkušenosti, ale mají nadindividuální charakter, jehož geneze je vysvětlována v duchu idealismu a mysticismu, či je přijímána bez argumentace jako fakt, jako něco evidentního, což se však v kontaktu s fakty empirických věd ukázalo jako mylné.

Oba momenty — smyslový i racionální — jsou nezbytné v procesu poznání,¹⁰ prolínají se, podmiňují, přecházejí v sebe v pohybu od smyslově-konkrétního přes abstraktní k myšlenkově-konkrétnímu; jsou základními kognitivními způsoby vzájemných přechodů mezi póly subjekt-objekt.

Aktivita subjektu je založena již v první fázi cyklického procesu poznání. „Vjem představuje základní kognitivní aktivnost, která rodí všechny ostatní druhy“,¹¹ „ve vnímání neustále probíhá aktivní proces ‚výběru‘ vlastností, vztahů atd. z reálné skutečnosti“,¹² tj. již na této výchozí linii se vytváří společné pole, kde se střetávají aktuální smyslové dojmy s minulou zkušeností fixovanou ve schemech, která anticipují na nové informace, přesněji „vjem předpokládá anticipaci“.¹³ Samotné schéma však není uzavřené, není to strnulá šablona, kterou by propadávaly jen jisté informační prefabrikáty z vnějšího světa a byly touto šablonou formovány, zatímco tato by zůstávala beze změny.¹⁴ I forma poznání je součástí poznávacího koloběhu, ve kterém po průchodu nového data dochází i k její modifikaci. Protiklad mezi předpokladem toho, co budeme vnímat, co vůbec jsme s to vnímat, a toho, co vnímáme ve skutečnosti, která přerůstá výchozí anticipaci, vytváří místo pro poznávací aktivitu,¹⁵ neboť pokud by „objekty byly ‚připoutány‘ k subjektu a ‚sledovaly‘ jeho pohyb a činy, poznávací vztah by prostě nebyl možný“.¹⁶ Rozpor mezi naší schopností smyslového vnímání a hloubkou odhalovaných vrstev objektivní reality — či přesněji: naší neschopností odhalit již na tomto stupni podstatu věcí, jevů, procesů a základní podmínky jejich reprodukce, je hybným momentem poznávacího úsilí, které přechází od jedné úrovně (empirické) k úrovni druhé (teoretické).

¹⁰ „Nejen v myšlení, nýbrž všemi smysly je tedy člověk afirmován v předmětném světě.“ Marx, K.: *Ekonomicko-filozofické rukopisy z roku 1844*. Praha 1978, s. 82 až 83.

¹¹ Neisser, N.: *Poznání a realnost*. Moskva 1981, s. 30.

¹² Leontějev, A. N.: *Činnost, vědomí, osobnost*. Praha 1978, s. 53.

¹³ Neisser, N.: *Poznání a realnost*. Moskva 1981, s. 63.

¹⁴ Klasickým uváděným příkladem je Kantovo uvažování, který „redukoval obsah na smyslový záznam jevových forem předmětu a formu extrapoloval do podoby transcendentální formotvorné subjektivity“. Viz Černík, V.: *Systém kategorií materialistické dialektiky*. Bratislava 1986, s. 359. Ovšem je diskutabilní, zda-li „obsah je beztvary“ (tamtéž). Kant hledá podmínky a předpoklady objektivního poznání, hledá pojem k látce, která ovšem není beztvará, ale je již „zformovaná za podmínek původní apercepce“. Viz Střítecký, J.: *Dějiny a dějinnost. Studie k problému jednoty a jednotlivého u Diltheye a Kanta*. Brno 1985, s. 31.

¹⁵ „Vnímání je jistý, způsob řešení problémů.“ — Gregory, R.: *Razumnyj glaz*. Moskva 1972, s. 34.

¹⁶ Lektorskij, V. A.: *Subjekt, objekt, poznání*. Praha 1983, s. 157.

II

Aktivita na empirické úrovni představuje první fázi duchovního osvobodování světa přírodního i společenského (včetně myšlení), jež „spočívá v cílevědomém, zprostředkovaném a zevšeobecněném lidském odrazu podstatných vlastností a vztahů věcí, v tvořivé produkci nových idejí, formulaci problémů a v jejich řešení“.¹⁷ Na empirické úrovni dochází k počátečnímu kontaktu s konkrétním, materiálním objektem, k „přeměně neznakových prvků na znaky“.¹⁸ Obraz objektu, který je fixován v empirickém poznatku, není jen konkrétní, ale i abstraktní. Jeho abstraktnost tkví v nedostatečné diferenciaci jevového a podstatného, nahodilého a nutného, zvláštního a obecného. Nedostatečné rozlišení vrstev poznávaného objektu odpovídá ranému stupni či fázi reprodukčního cyklu poznání; této fázi odpovídá i míra aktivity subjektu, kterou lze označit jako aktivitu prvního řádu, jako aktivitu pohybující se v oblasti smyslové zkušenosti. Její relevance stojí mimo pochybnost, zejména v genetickém smyslu slova (jak už bylo ostatně naznačeno), kdy „smyslová zkušenost je pramenem aktivity subjektu a při zúžení kontaktů člověka se světem, při absenci dojmů se ztrácí smysl pro orientaci a reálnost objektů a oslabuje se tvořivý potenciál“.¹⁹ Zdůraznění místa i významu smyslové zkušenosti se jeví o to důležitější, že se v dějinách předmarxistické filozofie vedly úporné spory o skutečný význam této poznávací roviny. Například v antické filozofii, konkrétně u Démokrita, byla pokládána za samostatnou realitu, za bytí (či přesněji nebytí), sice nezávislé na poznávajícím subjektu, ale přece ho ovlivňující; v klasické buržoazní filozofii pak byly některé kvality smyslové zkušenosti lokalizovány do oblasti pouze subjektivního, tj. nepravdivého. E. Cassirer k tomuto problému říká: „Právě toto omezení subjektivních kvalit vymezuje všeobecnou cestu vědy. Věda omezuje jejich objektivitu, ale nemůže zničit jejich realitu, protože každý moment naší zkušenosti si činí nárok na realitu. /.../ Svět našich smyslových vjemů, svět tzv. ‚sekundárních kvalit‘, zaujímá místo uprostřed. Opustili a překonali jsme jím prvé rudimentární stadium naší fyziognomické zkušenosti, aniž bychom dosáhli té formy zevšeobecnění, kterou nám poskytují naše všeobecné vědecké představy. /.../ Ale všechna tři stadia mají určitou funkční hodnotu. Ani jedno z nich není čistou iluzí; každé je svým způsobem krokem na cestě ke skutečnosti“.²⁰

Druhou fází procesu poznání, navazující na dosaženou empirickou úroveň, je teoretické poznání, v jehož vývoji lze rovněž zaznamenat, jak již bylo konstatováno, jistá vývojová stadia, fáze, a to přechod od smyslově-konkrétního k abstraktnímu a odtud k myšlenkově-konkrétnímu, od abstrakt-

¹⁷ Spirkin, A. G.: *Soznanije i samoznanije*. Moskva 1972, s. 99.

¹⁸ Farkašová, E.: *K niektorým problémom poznávacieho procesu*. Autoreferát kand. disertace. Bratislava 1977, s. 6.

¹⁹ Koršunova, L. S.: *Dialektika čustvenného i racionalného v voobražení*. In: *Tvorčestvo i socialnoje poznanije*. Moskva 1982, s. 171.

²⁰ Cassirer, E.: *Esej o člověku*. Bratislava 1977, s. 153. „Sama objektivní skutečnost je vícevrstevnatá, má řadu úrovní a různé objekty mohou náležet různým úrovním reality.“ Viz Lektorskij, V. A.: *Subjekt, objekt, poznání*. Praha 1983, s. 189.

nho ke konkrétnímu pojmu. Teoretické poznání v porovnání s předcházející fází vytváří a zároveň předpokládá větší poznávací aktivitu, pracovně ji lze nazvat aktivitou druhého řádu, tvořivostí, jejímž cílem je:

1. Analyticky diferencovat, určovat nerozlišený a neurčený materiál z první fáze poznávacího cyklu, myšlenkově skrze abstrakce odstoupit od materiálních objektů a vytvořit modely (materiální nebo ideální) a ideální objekty (faktuální, idealizované, ideálně střední typy),²¹ jež reprezentují odrážející objekty, jsou obrazem (abstraktním pojmem) originálních objektů, jejich vlastností a vztahů. Ne však věrnou kopií odrážející takřkajíc veškerou barevnost, ale „pouze“ podstatný odstín, jakož i jádro podstaty, „buňku“,²² vnitřní pohyb, jež se vyjadřuje nejdříve (pomocí poznanych zákonů a teorií) formou hypotézy.

2. Získat konkrétně-myšlenkový obraz (konkrétní pojem) poznávané skutečnosti, fundovaný vědeckou teorií, jehož geneze se rovněž rozpadá na vnitřní fáze, a to od „buňky“ ke konkrétní podstatě a odtud k jejím konkrétním projevům. Tato fáze se jeví jako syntéza, „shrnutí mnoha určení jako jednota rozmanitého“,²³ jež zdůvodňuje jevící se skutečnost prostřednictvím jejich vnitřních, podstatných a nutných momentů.

Tvořivost na stupni teoretického poznání přináší své vlastní poznatky, produkuje je na svém vlastním základě, dosahuje jisté novum, které obohacuje dosavadní poznání. Nejedná se jen o dílčí, fragmentární poznatky, ale o „celostní a vnitřně diferencované obrazy ‚teoretického světa‘“. ²⁴ V procesu tvořivosti dochází k odhalení základních a druhotných podmínek, které mohou zabezpečovat „jednoduchou, rozšířenou nebo neúplnou reprodukci“²⁵ existence určitého systému.

Význam relativního „samopohybu“ teoretického obsahu skrze myšlenkové postupy však nelze přeceňovat, neboť „vědění o skutečnosti je /.../ teoretický systém v plné míře jen tehdy, když dostává empirickou interpretaci“.²⁶ I když míra aktivity narůstá na teoretické úrovni a přerůstá v tvořivost, nelze jednostranně přiřknout tvořivost jen tomuto stupni. Zejména v uměleckém poznání hraje tvořivé vnímání²⁷ velmi významnou úlohu. Hranice mezi jednotlivými formami poznání je vůbec pouze relativní, což také platí o hranicích mezi aktivitou, tvořivostí, činorodostí a pasivitou, receptivností, nazíravostí.

Obě fáze teoretického poznání v jejich dialektické jednotě jsou nutnými předpoklady naplňování efektivity poznávacího úsilí, která se však ztrácí (a dějiny předmarxistické i současné buržoazní filozofie dávají k tomu příklady), pokud se zdůrazňuje pouze jedna fáze, ať už je to jed-

²¹ Srov. Cerník, V., Farkašová, E., Viceník, J.: *Teória poznania*. Bratislava 1980, s. 194.

²² Lenin, V. I.: *Filosofické sešity*. Praha 1953, s. 320.

²³ Marx, K.: *Úvod (Ke kritice politické ekonomie)*. In: Marx - Engels - Lenin: *K filozofickým otázkám*. Praha 1979, s. 185.

²⁴ Švyriov, V. S.: *Teoretické a empirické vo vedeckom poznaní*. Bratislava 1982, s. 312.

²⁵ Cerník, V.: *Systém kategorií materialistickej dialektiky*. Bratislava 1986, s. 294.

²⁶ Švyriov, V. S.: *Teoretické a empirické vo vedeckom poznaní*. Bratislava 1982, s. 346.

²⁷ „Vidění je už samo o sobě tvůrčím činem.“ Matisse, H.: *Umění rovnováhy*. Praha 1961, s. 78.

nostranně analytická cesta, směřující prostřednictvím indukce k stále abstraktnějším pojmům (empirismus), nebo cesta syntetická, která dedukcí postupuje od obecného ke zvláštnímu, přičemž toto obecné je pojmáno opět jen abstraktně, tj. bez zdůvodnění jeho geneze (racionalismus). Tak se proces poznání v obou případech redukuje na „cyklické opakování empirické indukce, formální dedukce a empirického potvrzení (falzifikace)“,²⁸ a geneze nových poznatků se přesouvá do jiných oblastí, kde vládou jiné poznávací nástroje, prostředky a metody.²⁹ Tato jednostrannost zužovala prostor pro samotnou lidskou aktivitu, jež se vesměs vyčerpávala tímto kruhovým pohybem, který se mohl rozšiřovat, ale jen díky nadlidským či mimolidským faktorům (člověkem takto mystifikovaným), jež sice mohly lidskou aktivitu posilovat, ale stejně tak omezovat a spoutávat.

Teprve dialektickým propojením obou rovin (fází) se vytváří dostatečně místo pro poznávací aktivitu a tvořivost, pro reproduktivní a produktivní elementy lidského poznání. Samotné abstraktní myšlení, aniž bychom podceňovali jeho význam při vytváření oné nezbytné distance od jistých charakteristik objektivního světa, není „největší aktivitou tvořivého subjektu“.³⁰ Je jen nutným krokem k získání schopnosti myslet konkrétně, tj. vytvářet obraz, ve kterém bude obsažena všestrannost a rozmanitost, šíře i hloubka, totalita odrážené skutečnosti. Kardinální úkol marxistické gnoseologie na rozdíl od klasických teorií nespočívá ve vyčlenění bezprostředních daností (smyslově-konkrétních nebo abstraktních), na nichž by se vystavělo celé další vědění, ale ve vytyčení základních forem, norem, etalonů, vzorů, „paradigmat“, jejichž prostřednictvím se naplňuje cíl poznání a poznání se stává vůbec poznáním něčeho a nástrojem k něčemu.³¹

V současné době se ukazuje, že proměna, přestavba způsobu myšlení, resp. forem a obsahu poznávacího procesu, je kardinálním úkolem dne. Na základě současného vývoje přírodních i společenských věd lze si klást i otázky týkající se dalšího rozvoje, perspektiv a budoucnosti samotného poznávacího procesu.³² Změny zasahují a budou zasahovat jak vertikální, tak i horizontální strukturu poznání. To znamená, že vlivem nejmodernější techniky se znásobí a znásobují smysly člověka a uskutečňuje se jak průnik do mikro- a megastuktur světa za neodmyslitelného přispění

²⁸ Černík, V., Farkašová, E., Viceník, J.: *Teória poznania*. Bratislava 1980, s. 262.

²⁹ Tamtéž. Současný západní historik vědy T. S. Kuhn píše: „Vědec, který přijme paradigma v raném období jeho vývoje, musí se často rozhodovat navzdory důkazům, které mu poskytují oblast řešení problému. Musí tedy věřit, že nové paradigma úspěšně zvládne většinu obrovských problémů, které před ním stojí. Přitom ví jen tolik, že starší paradigma při některých problémech selhalo. Toto rozhodnutí se dá uskutečnit jen na základě víry.“ Viz Kuhn, T. S.: *Struktúra vedeckých revolúcií*. Bratislava 1982, s. 219.

³⁰ Tuto tezi zastává L. A. Děrkač ve stati *O prirodě tvorčestva v ıskusstve*. In: *Dialektika svjaza filsofskogo i konkretno-naučnogo znanija*. Irkutsk 1980, s. 166. O charakteru abstraktního myšlení píše již Hegel ve stati *Wer denkt abstrakt?* In: *Studien*. Frankfurt am Main 1968.

³¹ Srov. Lektorskij, V. A.: *Subjekt, objekt, poznání*. Praha 1983, s. 150.

³² Podobnou otázku si kladou R. M. Zujkova a L. M. Tuzov v knize *Empiričeskoje i teoretičeskoje v socialnom predvidenii*. Kazaň 1924, s. 5.

teoretického průniku cestou abstrakce, idealizace, modelování, matematizace . . . Dochází tak k postupu „od podstaty prvního řádu k podstatě druhého až n-tého řádu“.³³ Současně s touto analýzou určitých struktur a vrstev objektivní reality se objevuje naléhavá potřeba vedoucí k syntéze poznatků, která by překryla hranice jednotlivých vědních oborů.³⁴ Naplnit tuto tendenci vývoje lidského myšlení s jeho posuny v posledních letech znamená mimo jiné vytvořit integrující speciální vědní disciplínu.³⁵

Z toho vyplývá pro teorii poznání úkol dialekticky spojit jednotlivé druhy a formy poznání (vědecké, každodenní, umělecké . . .), hledat uměleckou hodnotu vědeckých teorií a teoretickou hodnotu estetických děl.³⁶ Význam tohoto celostního přístupu nespočívá jen v dosahování větší objektivnosti a všestrannosti při poznávání objektivní reality, ale i v odhalování vlastních tvořivých dimenzí subjektivní reality, v jejich konstituování a rozvíjení, což je předpokladem realizace prvního významu.

³³ Černík, V.: *Systém kategorií materialistickéj dialektiky*. Bratislava 1986, s. 242.

³⁴ O syntéze poznatků jako o nejdůležitějším úkolu základní vědy v budoucím období hovoří v anketě pro Rudé právo z 12. prosince 1986 akademik J. Němec.

³⁵ V posledních letech se hodně hovoří o synergetice, která by mohla převzít funkci integrátora poznatků. Viz např. Stachová, J.: *Vzniká nová věda?* Filozofický časopis, 1984, č. 2.

³⁶ Jako drobnou ilustraci lze uvést místo z knihy Irwinga Stona *Žízeň po životě* (Praha 1985) o Vincentu van Goghovi: „Když maluju slunce, chci, aby lidé vycítili, jak strašlivou rychlostí se otáčí. Jak vydává nesmírně silné světelné a tepelné vlny. Když maluju obilné pole, chci, aby lidé vnímali, jak atomy v každém zrnu směřují k růstu a pukají. Když maluju jablko, chci, aby lidé vnímali šťávu pod slupkou, semena v jaderníku deroucí se ven k uskutečnění vlastních nadějí!“ (s. 367).

ZU DEN EBENEN, SEITEN DER ERKENNTNISAKTIVITÄT UND DER KREATIVITÄT

Der Verfasser denkt in seinem Artikel über Ebenen, Seiten im Prozess der erkenntnistheoretischen Aktivität und Kreativität nach, die einen bedeutenden Moment der menschlichen Aneignung der Welt darstellen. Marxistisch-leninistische Erkenntnistheorie hat ihren eigenen Entwurf der „tätigen Seite“ des Subjekts erarbeitet, ohne in Extreme des klassischen Rationalismus oder (Empirismus) sensualistischer Prägung zu fallen. Im ersten Teil analysiert und unterzieht der Verfasser der Kritik die Sensualismus Empirismus — Rationalismus-Position, im zweiten Teil befasst er sich mit dem Erkenntnisprozess auf der empirischen und theoretischen Ebene. Der Artikel sollte zeigen, wie die Aktivität des Subjekts auf der theoretischen Ebene in die Kreativität hinüberwächst.